

УДК 069.5+930.25.

МУЗЕЙНІ КОЛЕКЦІЇ ЯК РЕСУРСИ АРХІВНОГО ЗБЕРІГАННЯ: АКТУАЛЬНІСТЬ МІЖДИСЦИПЛІНАРОЇ ДИСКУСІЇ

Куцаєва Т.О.

Національний музей історії України

Ткачук К.О.

ГО «Культура заради майбутнього», м. Київ

У статті проаналізовано те, що в системі зберігання історичних документів наявна відмінність архівного і музейного зберігання. Досліджені інституційні відмінності, стереотипи у суспільстві та особливості законодавства призвели до того, що музейні колекції майже не сприймаються як ресурси архівного зберігання документів, хоча є ними, відповідно до суті документальних частин колекцій. Наведено аргументи актуальності початку міждисциплінарної дискусії. Зазначено, що участь суспільства у опрацюванні колекції музею підтримує світову тенденцію партисипативних практик в культурі та музеях.

Ключові слова: бібліографічне посилання, інвентарний номер, колекційний опис, музейний предмет, фондово-облікова документація, партисипативних музей.

Постановка проблеми. Документальна частина музейної колекції – це джерело різноманітних за змістом документів, які за суттю зберігання та накопичення подібні архівним та особистим архівним документам [1]. На відміну від архівів, музеї відбирають, тт. комплектують, документи дуже цілеспрямовано. Музейники шукають документи, як інші предмети музейного значення, для постійного державного або тимчасового зберігання заради ілюстрації окремих, вузьких тем. Ці теми відповідають тематиці музею, його експозиціям. Таким чином, відбір документів відбувається фрагментарно – найцінніших, найбільш прикметних для

висвітлення подій, періодів, персоналій. І це надзвичайно відрізняє музей від архіву, визначає тематику та наповненість документальної частки його колекції. І хоча спостереження свідчать, що музеї частіше комплектують документи приватних осіб, але не можемо стверджувати, що існує принцип відбору документів за походженням між музеями та архівами. Додамо, що хоча музеї накопичують окремі, найбільш цікаві для подальшого експонування документи, але акумульована інформація важлива, часто унікальна. Таким чином, логічна зацікавленість суспільства в музейних колекціях як ресурсах архівного зберігання та звернення до них.

У той же час, інституційні відмінності функціонування музею та архіву, юридичний статус, мета, завдання та особливості доступу до інформації, призвели до появи стереотипів у суспільстві про музеї. До того ж, насправді, пересічному зацікавленому громадянину знайти документи у музеї самостійно, окрім як на виставці, не можливо. Опрацювання музейного каталогу за особистим або письмовим зверненням не регламентоване тощо. Для дослідника ця процедура більш спрощена, але значно відрізняється від архіву.

Так само і на державному рівні, якщо музей і сприймається як ресурс архівного зберігання документів, то юридично ситуація інакша, стосується лише окремих сфер музейного життя, а не усіх документів колекції. Є багато особливостей галузевого законодавства, що говорять лише про архівні підрозділи музеїв (вони досі відсутні в структурі багатьох музеїв), документи історичної, культурної цінності, відсутність необхідності передачі до музею документів юридичних осіб і зберігання архівних справ у музейній колекції під одним обліковим номером [10]. Таким чином, наведені аргументи ведуть до несприйняття суспільством музеїв, як ресурсів архівного зберігання, хоча вони такими і мають бути об'єктивно. Додамо, що ситуація формується у т. ч. самими інституціями. Хоча від поч. 1990-х рр. українські музеї та архіви знімають грифи секретності з фондів, але музейні інституції й досі не усвідомили, що відкриття доступу до колекцій сприяє розвитку. У той же час, вільний доступ до документів архівів, окрім передбачених законом випадків, вже став невід'ємною частиною права громадян на інформацію з 2015 р. Наприклад, Центральний державний архів-музей літератури та мистецтв України має не лише відкритий реєстр описів фондів і друкований путівник, а й дистанційне замовлення документів у читальний зал. Прикладом такої діяльності саме музею в Україні нами не знайдено. Однак тенденція наявна – в Італії у 2017 р. відкрили доступ у фонди музею «Палаццо Мадама у Туріні».

На тлі названого не відбулося й визначення того, колекції яких музеїв України містять унікальні, одиничні документи, а які – тиражовані. Досі суспільству здебільшого незрозумілий, а в наслідку – неактуальний зміст більшості документів, що зберігають музеї. Таким чином, не дивлячись на чисельні здобутки експозиційної діяльності та музейної науки – дослідження, присвячені зазначеній проблемі, відсутні, хоча тема циркулює у дискусії музейників щодо оприлюднення та оцифрування фондів, модернізації музейної діяльності. **Метою пропонованої статті** є узагальнення практики окремої музейної інституції, за допомогою якого можна розпочати міждисциплінарну дискусію про музейні колекції як ресурси архівного зберігання документів, що мають історичну та культурну цінність.

Виклад основного матеріалу. Філія Національного музею історії України (далі – НМІУ) – «Музей історичних коштовностей України» влітку 1991 р. відкрив до огляду колекцію церемоніального єврейського мистецтва світового рівня, яка майже 40 років не вивчалася під тиском командно-адміністративної системи [16]. Але, досі відсутня можливість всебічно дослідити архівні документи про походження, переміщення та дослідження колекції, які накопичено у НМІУ. Малозрозумілий обсяг джерельної бази, відсутність її фрагментарність та розпорошеність.

І хоча можна сформулювати назви частини документів, що зберігаються в НМІУ, але відсутня більшість їх пошукових даних, окрім тих, що умовно сформовані нами у 2017 р.: «... // Інші документи до акту 627-А. Сектор обліку НМІУ». Тому публікації, як сторонніх до музею дослідників, так і самих співробітників про колекцію, не згадують, зокрема, телеграму директора Одеського археологічного музею з якого надійшов цінний вантаж [14–16]. Також, окрім як перенесення інформації у книги надходження, не опрацьовані три рукописні описи Спеціальної комісії Комітету у справах культурно-просвітницьких установ при Раді Міністрів УРСР до самої бандеролі з цінностями у 1952 р. Додамо, що на тлі складності введення в науковий обіг, експонування цих документів так само є проблемою. Юридично заборонена їх видача з сектору обліку [10]. Тому історія колекції доступна для дослідження лише за справами Державного архіву Одеської обл. і Центрального державного архіву вищих органів влади та управління обривається і обривається у 1952 р. [16]. У той же час, за належного оформлення названих документів як музейних предметів або одиниць зберігання музейного архіву, відбулося би повноцінне введення їх у науковий обіг ще на поч. 1990-х рр.

Актуальність наукового опрацювання названих джерел підсилюється тим, що лише на основі їх аналізу ми отримали підтвердження того, що музейні предмети з інвентарними №№ від МТ-1300 до МТ-1333, які зберігаються в головній будівлі НМІУ (Київ, вул. Володимирська, 2) – це «не дорогоцінна» частка «основної» колекції. У свою чергу, умовна «основна» колекція – вироби з дорогоцінних металів, зберігається у філії НМІУ (Київ, вул. Лаврська, 9). На жаль, частина документів про колекцію, наявність яких логічна, зокрема, про апробацію, реставрацію, протоколи засідань керівництва Київського державного історичного музею (сучасний НМІУ) щодо непересічної події отримання дорогоцінного вантажу, рішення про передачу цінностей у філії та, наприклад, листування з державними установами або Одеським археологічним музеєм, досі не виявлені. Приклад демонструє, що документи – культурні цінності 1950-х рр., якість яких робить необхідним їх збереження, вивчення та публічне представлення, на поч. 1990-х рр. не отримали статусу, що зробив би їх доступними для суспільства та науковців у 2010-х рр.

Інші приклади накопичені під час опрацювання колекції НМІУ з теми «Голокост», показують особливий музейний облік документів, зокрема, листів і поштових листівок. Опрацьовані документи родин киян Вайсбергів, Гохманів-Кроп і Павлоцьких, що експонувалися на виставці «Збережена пам'ять» (до річниці трагедії Бабиного Яру у 2017 р.), демонструють те, що на тлі оформлення документів як музейних предметів, подекуди складно визначити їх місцезнаходження, оформити бібліографічні посилання.

Досі музейні фонди – це джерела дослідження для музейної науки, проектування експозиції та, менше, для сторонніх осіб. Довідковий апарат на колекцію формується для потреб інституції. Загальновідомим фактом є і певний «професійний егоїзм» та збереження інформації про колекцію у форматі «усної історії», яка втрачається після того, як співробітник наукового відділу або фондової групи залишає роботу. «Пошукові інструменти» для колекції (імен-

ні та тематичні картотеки) залежні від суб'єктивних чинників. І якщо в архіві дослідник лише в три етапи (визначення фонду, опису, справи) починає пошук документів – перегляд архівної справи, то в музеї долають більше етапів для отримання окремих документів. Для суспільства, що вимогою до розпорядників інформації ставить швидкість та доступність, назване складне для сприйняття.

Проблемою є і розподіл документів музеєм так, що якщо вони не однорідні, то опиняться в різних фондових групах (рідкісні рукописи, листівки, газети тощо) або й фондах (основний, допоміжний). З урахуванням того, що за чинним законодавством музеї за необхідності встановлює власну класифікацію груп зберігання [10], то дослідник не обізнаний із структурою фондів конкретного музею витратить додатковий час на вибір груп дослідження, а лише потім розпочне дослідження картотек. До того ж, комплект документів, що архів брошурує, музеї розпорошує. Зникають усталені для архівного зберігання поняття «справа» і «фонд», адже документ розглядається як музейний предмет, майбутній експонат. За відсутності якісного довідкового апарату на колекцію або не знання номер Акту про приймання предметів на постійне або тимчасове зберігання, відновлення цілісної інформації складне, а інколи, без звернення групи зберігання, не можливе.

Разом із тим, приклад документів купця 1-ї гільдії В. А. Гольдберга з Торчина – власника складу сільськогосподарських машин та торговельного представника, показує, що комплект документів може мати один обліковий номер [12]. І хоча для опрацювання дослідником це більш зручно, але також веде до проблем. Якщо архів нумерує аркуші справи, то музей присвоює облікові номери документам, незалежно від кількості аркушів. Тому, як під час атрибуції, так і прийняття нових надходжень на облік, музейник може несвідомо зарахувати кілька документів як один «комплект», особливо коли вони скріплені між собою скріпками, нитками, стрічками. В результаті не лише зміщуються різні види документів (у досліджуваному комплекті: листи, листівки, типографські бланки, конверти, брошури, журнал), а може статися помилка у підрахунку музейних предметів. У результаті зменшується обсяг музейного фонду. Названі помилки виявляють під час планових звірень колекцій або поточних досліджень. Пропонуємо називати їх «Музейними знахідками» та спробувати здійснити опис цього явища у межах музейної евристики. На практиці «музейній знахідки» не такі вже й рідкісні. Зокрема, у «комплекті» Гольдберга нами виявлено набагато більше, ніж 15 внесених у Інвентарну книгу 1961 р. документів. Вони досі не стали повноцінними одиницями зберігання. Таким чином, документи роками можуть залишатися не ідентифікованими та поза увагою суспільства.

Нажаль музеї не публікують огляд документальних частин колекцій у формі збірників документів або бібліографічних довідників, що є звичним явищем для архівів. Каталогів виставок, хоча і є аналогами названих видань, але не можуть їх замінити. Вони не є періодичними та всеохоплюючими щодо певної теми. На нашу думку ефективним музейним «інструментом», що можна порівняти з названими та запропонувати суспільству, є колекційні описи. У музеї описи дозволяють не лише швидко знаходити музейні предмети у гру-

пах зберігання, а й узагальнювати вивчення колекції для системної публікації окремими виданнями. Це стане повноцінним аналогом путівника по фондах і колекціях архіву. На жаль, колекційний опис – не обов'язковий вид фондово-облікової документації [10]. Його створюють зважаючи на потреби поточної роботи, індивідуальних планів науковців та у рукописній формі на бланках.

Іншими чинниками, що не дозволяє повноцінно сприймати музеї як ресурси архівного зберігання, є особливості оформлення бібліографічних посилань на одиниці музейного зберігання. Хоча посилення, наприклад, на книжку, журнал і газету достатнє, але важливо розпочати додавати до стандарту місце зберігання рідкісних книг, а тим більше брошур, журналів, публікацій без року або місця видання. Підкреслимо, що за існуючими вимогами, форми посилення мають дотримуватися щодо усіх документів архівів, музеїв і бібліотек [2, с. 13]. Однак щодо саме музейних колекцій їм часто не слідують. Подібно внутрішньотекстовому посиланню (чим воно не є [2, с. 8]), у статтях часто вказують інвентарний №№ музейних предметів. При цьому повна назва досліджуваного документу або книги часто публікується у довільній формі. У бібліографічному списку посилення на музейні предмети не формують незалежно від їх виду: лист, довідка, газета, телеграма, книга тощо. У той же час, приклад релігійних книг «Махзор на Рош-а-Шана» і «П'ятикнижжя», які були вперше презентовані на виставці «Збережена пам'ять» показує, що за умови втрати сторінок з даними про видавця, а у деяких випадках і титульного аркушу, інвентарні №№ музейних предметів і назва музею можуть стати чи не єдиними елементами бібліографічного посилання. Принагідно зазначимо, що під інвентарним номером книги «Махзор», що надійшла у 1999 р., нами виявлено ще два видання – коментарі до книги (понад, ніж 100 сторінок кожний). І хоча вони є додатками до молитовника, але в умовах музею їх бажано розглядати як окремі одиниці зберігання. Тим більше, що нами не виявлено на «додатках» жодних інвентарних №№. Тому, виявлені книги також зараховуємо до «музейних знахідок». Додамо, що у випадку опрацьованих книжок, змушено наводимо фактичну, а не закладену видавцем, кількість сторінок, яка не відома через втрати їх фрагментів [8; 13].

У підсумках до статті вказуємо, що етапом розвитку модерного музею має стати набуття статусу «документального центру» із відкритою для дослідників і зацікавлених громадян документальною частиною колекції на рівних із архівом умовах. І хоча, дійсно, музей не є ресурсом зберігання масивів документів від юридичних і фізичних осіб, і не може надавати довідкову інформацію комплексно та системно, однак багато фрагментарно накопичених документів цікаві суспільству. За результатами моніторингу запитів громадян у музеї та їх змісту, можливо буде дійти висновку про (не)сприйняття музеїв як ресурсів архівного зберігання документів. У такий спосіб музеї отримають можливість не тільки вийти у глобальний інформаційний простір де вже результативно функціонують українські архіви та бібліотеки, а й усвідомлять нові перспективи розвитку. Принагідно зазначимо, що участь суспільства у опрацьованні колекцій підтримає світову тенденцію партисипативних практик в культурі та музеях.

Список літератури:

1. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [Електронний ресурс]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>. – Назва з екрану.
2. Інформація та документація. Бібліографічне посилання: ДСТУ 8302:2015. – Київ, 2016. – 20 с.
3. Куцаєва Т.О. Музейна документація на музейні предмети у контексті наукових досліджень // Грані. – 2017. – Т. 20. – № 4(144).
4. Листівка Муллера [Г. Г.] // НМІУ. РД-11018.
5. Лист Тетяни Кроп // НМІУ. РД-11014.
6. Лист Аврама Гохмана // НМІУ. РД-1582, РД-1583.
7. Лист Маркуса Вайсберга // НМІУ. РД-11018 – РД-11022.
8. Махзор на Рош-а-Шана (з двома додатками). [б. в.], [б. р., кін. 19 – поч. 20 ст.], [304 с., фактична кількість] // НМІУ. РА-1611.
9. Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини // Матеріали міжн. наук. конференції (Київ, 6-7.06.2017). – К., 2017. – 360 с.
10. Наказ Міністерства культури України № 580 «Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів» [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16>. – Назва з екрану.
11. Науковий вісник НМІУ. Зб. наукових праць. – Вип. 1. – Ч. 2. – К.: НМІУ, 2016. – 296 с.
12. Прейскуранти, ділова і торгова переписка купця 1-ї гільдії В. Гольдберга [різні видання та рукописні документи] // НМІУ. ЛД-886.
13. П'ятикнижжя з коментарями. – Будапешт: Schlesinger Jos. [б. р., 1880-ті рр. – поч. 20 ст.] у 4 томах // НМІУ. РА-1607-1610.
14. Романовська Т.Ю. Унікальна корона Тори 18 ст. з колекції МІКУ // Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки. Матеріали наук. конференції (Київ, 12-14.10.2007). – К.: МІКУ, 2008. – 260 с.
15. Романовська Т.Ю. Совершенно секретно // Егупец. – 2001. – № 8. – С. 398-406.
16. Солодова В. Одесский музей еврейской культуры // Егупец. – № 10. – 29.03.2016 [Електронний ресурс]: <http://lostart.org.ua/ua/research/453.html>. – Назва з екрану.

Куцаєва Т.А.

Национальный музей истории Украины

Ткачук К.А.

ОО «Культура ради будущего», г. Киев

**МУЗЕЙНЫЕ КОЛЛЕКЦИИ КАК РЕСУРСЫ АРХИВНОГО ХРАНЕНИЯ:
АКТУАЛЬНОСТЬ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСКУССИИ****Аннотация**

В системе хранения исторических документов в Украине наличествуют различия архивного и музейного хранения. Исследованные институциональные различия, стереотипы в обществе и особенности законодательства, привели к тому, что музейные коллекции почти не воспринимаются как ресурсы архивного хранения документов, хотя являются ими, соответственно сути документальных частей коллекций. Приведены аргументы для междисциплинарной дискуссии. Отмечено, что участие общества в исследовании коллекций музеев поддерживает мировую тенденцию партисипативных практик в культуре и музеях.

Ключевые слова: библиографическая ссылка, инвентарный номер, коллекционная опись, музейный предмет, фондово-учетная документація, партисипативный музей.

Kutsaieva T.O.

National Museum of the History of Ukraine

Tkachuk K.O.

NGO "Culture for the Future", Kyiv

**MUSEUM COLLECTIONS AS STORAGE OF ARCHIVAL DOCUMENTS:
RELEVANCE OF INTER-DISCIPLINARY DISCUSSION****Summary**

This article describes differences of archival and museum storage of documents. The author researched institutional differences, stereotypes in the Ukrainian society concerning museums and specific of the legislation that have led to almost complete rejection of museum collections as resources for archival documents, although they have this status objectively. Arguments to start the interdisciplinary discussion are proposed in the article. It is also noted that the participation of the society in the study of museum collections supports the world trend of participatory practices in culture and museums.

Keywords: bibliography, inventory of the museum collection, stock (item) number, the museum object, supporting documentation to the museum collection, participative museum.